

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI PIRLS
TALABLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI**

<https://doi.org/10.70728/c.series.v08.i03.025>

Eshkuvvatova Xosiyat Farxodovna
Samarqand davlat pedagogika instituti
2-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini PIRLS xalqaro baholash dasturi talablari asosida rivojlantirish metodologiyasi tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborotni tahlil qilishi hamda muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish uchun samarali pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar va o'qitish texnologiyalarining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: PIRLS, tanqidiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim, matn tahlili, pedagogik metodlar, interfaol ta'lim, kompetensiya, ta'lim jarayoni.

Annotation. This article analyzes the methodology for developing critical thinking skills in primary school students based on the requirements of the PIRLS international assessment program. In the modern education system, students' independent thinking, ability to analyze information, and making correct decisions in problematic situations are of great importance.

The article highlights the importance of effective pedagogical approaches, interactive methods, and teaching technologies for developing students' critical thinking in the process of primary education.

Keywords: PIRLS, critical thinking, primary education, text analysis, pedagogical methods, interactive learning, competence, educational process.

Аннотация. В данной статье анализируется методология развития навыков критического мышления у учащихся начальных классов на основе требований международной программы оценки PIRLS. В современной системе образования важное значение имеют самостоятельное мышление учащихся, способность анализировать информацию и принимать правильные решения в проблемных ситуациях.

В статье освещается значение эффективных педагогических подходов, интерактивных методов и образовательных технологий для развития критического мышления учащихся в процессе начального образования.

Ключевые слова: PIRLS, критическое мышление, начальное образование, анализ текста, педагогические методы, интерактивное обучение, компетенция, образовательный процесс.

Kirish (Introduction). Hozirgi davr ta’lim tizimi o‘quvchilarning faqat nazariy bilim olishiga emas, balki ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va baholash ko‘nikmalarini shakllantirishga ham katta e’tibor qaratilmoqda. Globalizatsiya jarayonida axborot oqimining ortib borishi insonlardan tezkor fikrlash, muammoni tahlil qilish va to‘g‘ri qaror qabul qilishni talab etadi. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning intellektual rivojlanishida muhim davr hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi, tahliliy fikrlash qobiliyati hamda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro tadqiqoti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tanqidiy fikrlashni baholashga qaratilgan bo‘lib, u o‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, xulosa chiqarish va baholash kabi ko‘nikmalarini aniqlash imkonini beradi.

PIRLS talablari asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim sohasidagi mutaxassis A. O‘rinboyev esa shunday fikr bildiradi: “PIRLS va EGRA natijalari asosida ta’lim siyosatini shakllantirish, o‘quv dasturlarini zamonaviy kompetensiyalar asosida qayta ko‘rib chiqish, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanish strategiyasini yaratish mumkin”¹¹. Shu sababli bugungi ta’lim tizimimizda PIRLS xalqaro baholash dasturining natijalariga tayangan holda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining “O‘qish savodxonligi” kitobining o‘qitish metodikasini takomillashtirish zarurdir. Pedagogika fanlari doktori A. Jo‘rayevning ta’kidlashicha: “Tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish o‘qish, tinglash, tahlil qilish va ifodalash kabi integrativ ko‘nikmalarni rivojlantirish orqali yuzaga chiqadi. Bunday ko‘nikmalarni baholashda xalqaro dasturlar muhim mezonlar yaratib bermoqda”¹² deb bejizga ta’kidlab o‘tmagan edi.

Metod (Methods). Ushbu tadqiqot boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini PIRLS talablari asosida shakllantirish jarayonini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: Pedagogik kuzatuv-dars jarayonida o‘quvchilarning faol qatnashishi, matnni tushunishi va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati kuzatildi. Kuzatuv orqali o‘quvchilarning real xatti-harakatlari va fikrlash jarayoni aniqlangan.

Natija (Results). Tadqiqot jarayonida eksperimental va nazorat guruhlaridagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari o‘rganildi. Oldindan baholash natijalari ko‘rsatdiki, ikkala guruh o‘quvchilari o‘rtacha darajada tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lib, farq sezilarli emas edi.

¹¹ O‘rinboyev A., 2021. — “Ta’lim innovatsiyalari” jurnali, №4, 58-bet)

¹² Jo‘rayev A. Tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirishning baholashga asoslangan yondashuvi. “Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar” jurnali, №2, 2021. 38-bet

Eksperimental guruhda PIRLS talablariga mos metodlar asosida mashg‘ulotlar o‘tkazilgach, o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash darajasida sezilarli o‘shish kuzatildi. Xususan:

✓ O‘quvchilar matnlarni tahlil qilishda **aniq dalillar keltira olish** qobiliyatini rivojlantirdi.

✓ Muammoni hal qilish va qaror qabul qilish jarayonlarida **mustaqil fikrlash** ko‘nikmalari oshdi.

✓ Guruh ishlari va muhokamalarda **fikr almashish va argumentatsiya qilish** qobiliyati kuchaydi.

Nazorat guruhida esa o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarida sezilarli o‘shish kuzatilmadi. Bu ularning an‘anaviy metodlar asosida o‘qitilishi bilan izohlanadi.

Eksperimental guruh va nazorat guruhining o‘rtacha ballarini solishtirish natijalari ko‘rsatdiki, eksperimental guruh o‘quvchilari tanqidiy fikrlash bo‘yicha **15–20% yuqori natija** ko‘rsatdi. Bu esa PIRLS talablari asosida ishlab chiqilgan metodologiyaning samaradorligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, dars kuzatuvlari va refleksiv daftarchalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilar mashg‘ulotlar davomida **faol qatnashishga va o‘z fikrini asoslashga** intilgan. Bu tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda interaktiv va refleksiv mashqlar samarali ekanini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni bildiradiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda PIRLS talablariga mos metodologiya **an‘anaviy o‘qitish usullaridan sezilarli darajada samaraliroq** hisoblanadi.

Muhokama (Discussion). O‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirish maqsadida tadqiqot davomida “O‘qish savodxonligi” kitobi asosida bir qancha topshiriqlarni tuzib chiqildi. Jumladan, G‘iyos Komilov “Sirli sandiq” hikoyasini tanlab olindi va ushbu hikoya yuzasidan topshiriqlar tuzib chiqildi. Topshiriqlar besh bosqichga bo‘lindi:

1-bosqich. Matnni tushunish va asosiy ma’lumotlarni ajratish.

Topshiriq: Matnni o‘qing va quyidagi savollarga javob bering:

- ✓ Sirli sandiqni kim tamonidan ochildi?
- ✓ Sirli sandiq ochilishiga nechta savolga to‘g‘ri javob berilishi kerak edi?
- ✓ Uchinchi shahar qaysi edi va u nima bilan mashhur?

2-bosqich. Mantiqiy tahlil.

Topshiriq: Matnda Bobur qaysi tartibda shaharlarni topdi? Shu tartibni yozing va nima uchun aynan shunday tartibda ekanini tushuntiring.

3-bosqich. Qaror qabul qilish va fikr bildirish.

Topshiriq: Agar siz Bobur o‘rnida bo‘lsangiz, sirli sandiqni ochish uchun qanday strategiya qo‘llagan bo‘lardingiz? Nima sababdan shunday qilasiz?

4-bosqich. Dalillar bilan asoslash.

Topshiriq: Matndan topilgan shaharlarning nima bilan azizligini yozing va har bir shahar uchun matndan dalil keltiring.

5-bosqich. Kreativ fikrlash.

Topshiriq: Sirli sandiqni ochganingizni tasavvur qiling. Ichida nima bor deb o‘ylaysiz? Nima uchun shunday deb o‘yladingiz?

Ushbu topshiriqlarni bajarish jarayonida o‘quvchilarda savollarga tushunmaslik holatlariga guvoh bo‘lindi. Sababi bu kabi savollar doimiy tarzda berilmasligida deb ko‘rsatildi. Tadqiqotlarimiz natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini oshirish uchun yuqoridagi kabi savollarni mavzular asosida tuzib borilishi kerak. Shundagina ta‘lim jarayoni yanada samarali bo‘ladi.

Xulosa(Conclusion). Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, ta‘lim jarayonining dastlabki bo‘g‘inlaridan biri sifatida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘rsatiladi va ularda tanqidiy fikrlash ko‘nikmasi shu davrdan boshlab shakllantirilsa, keying ta‘lim bosqichlarida ko‘zlangan barcha natijalarga osonlik bilan erishiladi. Bu jarayonni amalga oshirish uchun tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirishga qaratilgan metodika ishlab chiqilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Murodov, A. (2019). O‘quvchilarni tanqidi fikrlashga o‘rgatish metodikasi. Ta'lim va pedagogika ilmiy tadqiqotlari, 105-112.
2. Rakhmatov, S. (2020). PISA baholash dasturi va uning O‘zbekistondagi ta'lim tizimiga ta'siri. Pedagogika va psixologiya jurnal, 34-42.
3. Jumayev, R. (2018). O‘zbekistonda boshlang‘ich ta'limning rivojlanish yo‘llari. O‘zbekiston Xalq ta'limi akademiyasi.
4. Sirojov, A. (2021). Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ularning boshlang‘ich ta'limda qo‘llanilishi. O‘zbekiston Ta'limi jurnali, 49-58.
5. Yuldashev, F. (2022). Xalqaro baholash dasturlari asosida ta'lim samaradorligini oshirish. Ta'limni rivojlantirish ilmiy jurnali, 3(1), 12-20.
6. Berkov, D. (2020). O‘zbekistonda xalqaro baholash dasturlarining qo‘llanilishi va natijalari. Ta'lim va ilmiy tadqiqotlar, 7(3), 101-108.
7. O‘rinboyev A., 2021. — “Ta‘lim innovatsiyalari” jurnali, №4, 58-bet)
8. Jo‘rayev A. Tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirishning baholashga asoslangan yondashuvi. “Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar” jurnali, №2, 2021. 38-bet